

A. VOSYLIŪTĖ

MONOGRAFINIS METODAS SOCIOLOGIJOJE

1. Įvadas

Konkrečių tyrimo metodų pasirinkimas yra aktualus nuo pat sociologijos, kaip savarankiško mokslo, susiformavimo pradžios (XIX amžiaus antrosios pusės). Šiuos metodus nulemia visuomenės, atskirų jos grupių, kaip tyrimo objekto, sudėtingumas, komplikuočiau negu kituose moksluose matavimo galimybės, kurias sąlygoja specifinis tyrimo objekto ir subjekto santykis. Tad sociologijoje plati metodų skalė, jų naudojimo tikslingumas, metodų ir procedūrų tarpusavio santykis ypač svarbu. Nuo viso to daug priklauso tyrimo rezultatų objektyvumas ir patikimumas.

Vienas iš konkrečių metodų, galintis išsamiai atskleisti tiriamą socialiją, yra monografinis metodas. Jo pranašumą rodo įvairių socialinių objektų (ypač kaimų) tyrimai, galimybė palyginti šiuos objektus įvairiais istoriniais laikotarpiais (pvz., Kopankos kaimo Moldavijoje, Žmioncos — Lenkijoje, vertas lyginamojo tyrimo Matuizų Balandiškių kaimas Šalčininkų rajone). Tačiau šis metodas plačiau neapartas marksistinėje literatūroje, todėl rečiau taikomas dabartinėje sociologijoje. O dabartinis tarybinės sociologijos lygis leidžia pereiti nuo konkrečių sociologinių tyrimų, kurie atliekami remiantis konkrečiomis sociologinėmis teorijomis (darbo, šeimos, buities, laisvalaikio ir t. t.), prie kompleksinių socialinių problemų (gyvenimo būdo, socialinės struktūros, socialinių teritorinių bendrijų) išryškavimo ir sprendimo. Monografinis metodas ypač efektyvus, kompleksiskai analizuojant socialinį objektą.

Šiame straipsnyje apibūdinami pagrindiniai monografinio metodo bruožai, principai, parodomas jo santykis su kitais tyrimo metodais, šio metodo taikymo galimybės.

Monografinio metodo vietos socialiniame pažinime nustatymas, tinkamas jo taikymas gali padėti geriau suprasti sociologijos sprendžiamas problemas, atskleisti naujus, kitais metodais nesurandamus socialinės realybės bruožus. Apie monografinį metodą galima spręsti ir iš metodologinių darbų apie jį, ir iš darbų, parengtų šiuo metodu. Tarybinėje sociologinėje literatūroje, be V. Jadovo duoto apibrėžimo, geriausiai monografinį metodą apibūdina darbas „Kopanka po 25 metų“. Yra darbų, vertinančių atskirus šio metodo atstovus: V. Staroverovo apie rumunų mo-

nografinę mokyklą¹, I. Kono apie F. Le Plė tyrimų reikšmę to meto visuomenės mokslui². Monografinių tyrimų būtinumą siekiant suvokti socialistinės visuomenės struktūrą pabrėžia čekų sociologas M. Katriakas³. Apie atskiras monografinio tyrimo formas bei sociologinės monografijos atstovus rašė įvairių šalių sociologai: M. Dionas apie F. Le Plė⁴, J. Ščepanskis, S. Novakovskis ir kiti apie F. Bujaką⁵, M. Černia apie D. Gustį⁶ ir t. t.

Metodologines monografinio metodo taikymo problemas, šio metodo pranašumą bei trūkumus nagrinėja S. Novakas (S. Nowak), V. J. Gudas (W. J. Goode), P. K. Hatas (P. K. Hatt) ir kt. Dabartiniai sociologai pažymi svarbiausių šio metodo atstovų poveikį sociologijos vystymuisi, jos krypčių bei problematikos formavimuisi (pvz., apie D. Gusčio darbų įtaką rumunų sociologijai, apie Le Plė įtaką prancūzų sociologų tyrimams).

Sociologinėje literatūroje monografinis metodas dažnai apibrėžiamas gana bendrais bruožais, neišryškinama jo specifika: pvz., skirtumas nuo statistinio, neapibrėžiami pagrindiniai jo principai. Šio straipsnio tikslas — pateikti detalesnį šio metodo apibūdinimą, atkreipti tyrinėtojų dėmesį į jo taikymo galimybes.

2. Monografinio metodo samprata

2.1. Monografija — vieno objekto aprašymas (grafo, grafein — graikiškai reiškia rašyti, monos — vienas). Tai būdas visuomeniniams reiškiniams tirti, kai „informacija renkama apie vieną socialinį vienetą (gyvenvietę, įmonę, etninę grupę ir t. t.), kad būtų galima visapusiškai aprašyti esmines objekto charakteristikas“⁷.

Remiantis įvairiais kriterijais, sociologiniai tyrimai skirstomi į tipus.

Tyrimo objekto požiūriu galima išskirti šiuos sociologinių darbų lygius: makrostruktūrinį (I) ir mikrostruktūrinį (II). Pirmuoju atveju tiriamame visuomenės, ją sudarančių socialinių grupių vystymasi, šio vystymosi tendencijas; antruoju — dažniausiai atskirus visuomenės institutus ir socialinius vienetus — kaimą, miestą, įmonę ir t. t. Makrostruktūrinis tyrimas yra nepakeičiamas, apskritai tiriant visuomeninių reiškinių vysty-

¹ Староверов В. И. Бухарестская монографическая школа и социологическая система Д. Густя.— Социологические исследования, 1981, № 1.

² Кон И. Позитивизм в социологии.— М., 1968.

³ Katriak M. Aplikácia monografického prístupu pri skúmaní sociálnej štruktúry.— Sociologia, 1972, N 4.

⁴ Dion M. Sociologie et ideologie dominante dans l'oeuvre de F. Le Play et Durkheim.— La pensée, 1971, N 158.

⁵ Szczerpański J. Socjografia.— Wiedza i życie, 1950, N 1, 4.

⁶ Черня М. Социологические исследования в Румынии.— В кн.: Социология и идеология. М., 1969.

⁷ Ядов В. А. Методология и процедуры социологических исследований.— Тарту, 1968, с. 54.

mosi tendencijas, tačiau jo pobūdis neleidžia detaliau tirti atskirų visumos dalių (pvz., lokalinio vieneto, mažos grupės, institucijos) socialinius ryšius. Mikrostruktūriniai tyrimai, iš jų ir monografiniai, kaip tik užpildo šią spragą. Tad šie du socialinių reiškinių tyrimų lygiai yra dialektiškai vieningi — skiriasi vienas nuo kito savo pobūdžiu ir papildo vienas kitą, leisdami tyrinėtojiui susidaryti išsamesnį socialinės realybės vaizdą. Svarbi problema yra makrotyrimų ir mikrotyrimų rezultatų santykis, jų jungimas į vieną sistemą.

2.2. Pagal vienetų atrinkimo tyrimui pobūdį sociologiniai tyrimai skirstomi į ištisinius, atrankinius, monografinius.

Atrankinis sociologinis tyrimas (arba reprezentacinis, kai, tam tikru būdu atrinkus tyrimui dalį iš socialinių objektų visumos, tyrimo išvados taikomos visai generalinei visumai), taip pat ištisinis (kai tiriami visi generalinės visumos objektai), skiriasi nuo monografinio tyrimo daugeliu aspektų.

Atrankiniame sociologiniame tyrime problema sprendžiama, ištyrus daugumos objektų nedidelį požymių skaičių, o monografiniame tyrime pasirinktas objektas (vienas savo rūšies) aprašomas kuo visapusiškiau, t. y. duomenys renkami kuo įvairiausių rūšių, pabrėžiant vientisą objekto struktūrą, socialinį objektą traktuojant kaip tam tikrą vieningą visumą, vienovę. Skiriasi ir tyrimo objektų išsidėstymo geografiija: pirmojo tipo tyrimuose (atrankiniuose) objektai gali būti išsibarstę plačiai geografiškai, o monografinio tyrimo atveju objektas yra vienoje vietovėje.

Atrankinis tyrimas paprastai yra apibendrinantis, nes tyrimo objektas yra tam tikros platesnės socialinių objektų ar reiškinių kategorijos atstovas, o monografinio tyrimo atveju tiriamas objektas yra autonominis tyrinėtojo dėmesio vietas. Čia ir slypi vienas iš monografinio metodo trūkumų. Siekiant jo išvengti, dabar stengiamasi, kad monografinio tyrimo objektas atstovautų platesnei objektų klasei, t. y. kad reprezentuotų daugiau panašių socialinių objektų. Tikslų socialinės realybės vaizdą gali laiduoti tik abu tyrimų būdai — atrankinis (analizuojantis problemą platesnėje teritorijoje) ir monografinis (problemą tiriantis vieno objekto atžvilgiu, bet apimantis daugiau požymių). Kartu naudojant šiuos tyrimų būdus, turi sutapti tyrimų problematika bei tikslas.

2.3. Vienas iš pagrindinių atrankinio sociologinio tyrimo metodų (medžiagos rinkimo etape), ypač dabar taikomų praktikoje, yra apklausa, o monografinio — stebėjimas (tiesioginis ir netiesioginis), tam tikra tiriamo vieneto objektyvių savybių ir ryšių fiksavimo bei registravimo sistema.

Įvairiuose monografinio tyrimo etapuose paprastai naudojami įvairūs metodai (interviu, oficiali medžiaga, anketa — rinkimo etape, o klasifikacija, prašymas — medžiagos analizės etape), tačiau svarbiausias, apibūdinantis monografinį būdą metodas yra stebėjimas.

Taikant stebėjimo metodą, daugiau dėmesio skiriama kokybinei analizei (palyginti su kiekybine), sociologinis tyrimas labiau individualizuo-

jamais. Kartu iškyla svarbi metodologinė problema — garantuoti informacijos objektyvumą, nes stebėjimo metodą determinuoja subjektas-tyrinėtojas, jo socialiniai, psichologiniai, ideologiniai parametrai. Todėl šiuo metodu gaunamos informacijos patikimumą gali laiduoti tik pažangus tyrinėtojo požiūris į visuomenę, aukšta kvalifikacija, didelis socialinis patyrimas. Stebėjimo, kaip pagrindinio metodo, svarbą pabrėžė daugelis sociologinių monografinių tyrimų autorių. Dimitrė Gustis, vienas iš žymiausių monografinio metodo atstovų (jo vadovaujamos tyrinėtojų brigados 1925—1948 metais ištyrė apie 600 Rumunijos kaimų), pabrėžė, kad stebėjimas turi būti (a) tikslus, (b) išsamus, (c) tikrinamas.

Stebėjimą, kaip pagrindinį metodą, laisvą pokalbį-interviu su geriausiai informuotais žmonėmis tiriamoje vietovėje, naudojimąsi oficialiais duomenimis laiko svarbiausiais metodais monografiniame tyrime visi monografinės krypties darbų autoriai, tarp jų ir sociologinės monografijos apie Matuizų Balandiškių kaimą autorius — Vitoldas Stanevičius⁸. S. Šostkevičius, lenkų tyrinėtojas, teigia, jog monografiniai tyrimai išskirtini tuo, kad juose taikomas tiesioginis stebėjimas, tyrinėtojas ilgai būna tiriamoje aplinkoje⁹. J. Liutynskio (J. Lutyński) nuomone¹⁰, monografiniams teritorijos tyrimams reikia taikyti daugelį atskirų metodų, nes tyrimo objektas yra sudėtingas, susijęs vidiniais ryšiais. J. Liutynskis svarbiausiais laiko šiuos metodus — tipologinę analizę, tiesioginį tyrinėtojo pasirinkto objekto stebėjimą pakankamai ilgą laiką (tai, autoriaus nuomone, būtina sąlyga vientisam objekto vaizdui susidaryti).

2.4. Pagrindinis monografinio metodo principas — sociologinio tyrimo duomenis organizuoti taip, kad būtų pabrėžiama vientisa tiriamo socialinio objekto struktūra, kad socialinis objektas būtų traktuojamas kaip tam tikra vieninga visuma. Socialinių reiškinių lokalizavimas leidžia plačiau ir nuodugniau ištirti socialinio objekto struktūrinę dalis, jų tarpusavio priklausomybę bei ryšius. Monografiniam metodui būdingi šie bruožai: reiškiniai ištiriami plačiai ir išsamiai, o marksistinė metodologija kaip tik ir reikalauja tirti objektą visapusiškai, visus jo ryšius; objektyvios bet kokio daikto (reiškinio) savybės atskleidžiamos tik kaip susijusios su kitais daiktais (reiškiniais), skirtingais ar net prieštarinčiais. Tad spręsti apie daiktą (reiškinį) galima tik iš įvairiapusių jo santykių. „Kiekvieno daikto (reiškinio etc.) santykiai yra ne tik labai įvairūs, bet ir visuotiniai, universalūs. Kiekvienas daiktas (reiškinys, procesas, etc.) yra susijęs su kiekvienu“¹¹. Todėl reikia atsižvelgti į visą „visumą įvairiapusių šio daikto santykių su kitais“¹².

⁸ *Staniewicz W.* Matujzy Bołondiszky: Studium społeczne i gospodarcze.— Wilno, 1923 (Przedmowa).

⁹ *Szostkiewicz S.* Procedury i techniki badań socjologicznych.— Warszawa, 1960.

¹⁰ *Lutyński J.* Antropologiczna monografia terenowa i badania społeczno-kulturowych przeobrażeń w Polsce współczesnej.— Przegląd socjologiczny. 1961, T XV, Nr 2, s. 35—59.

¹¹ *Leninas V. I.* Raštai.— V., 1960.— T. 38, p. 206.

¹² Ten pat.

Tiriamo reiškinio sąveika su kitais reiškiniais, su aplinka, lokalizuotų natūralių reiškinio ryšių užfiksavimas yra svarbus monografinio metodo pranašumas. Tai leidžia interpretuoti reiškinį jo visumos pozicijomis.

3. Sociologinių monografijų tipai

3.1. Naudojantis įvairiais kriterijais, galima pateikti keletą sociologinių monografijų klasifikacijų: a) tyrimo objekto pozicijomis — į kaimo, miesto, šeimos, įmonės ir t. t., b) pagal monografijų struktūrą — į pilnutines (kai objektas aprašomas kuo plačiau) ir problemines (kai objekto aprašymas yra pasirinktos problemos analizės fonas). Istoriniu ir teritoriniu aspektu galima išskirti keletą monografinių tyrimų krypčių, kurias sąlygoja sociologijos vystymosi ypatybės ir tyrinėtojų individualybė.

3.2. Dažniausiai atliekami kaimo sociologiniai monografiniai tyrimai. Tai lemia kaimo, kaip socialinio vieneto, dalinis savarankiškumas, ryškus socialinių procesų lokalizavimas. Monografiniai darbai apie atskiras lokalijas sudaro kaimo, taip pat regioninės sociologijos objektą. Šio pobūdžio monografijose, ypač ankstesnio laikotarpio, daug ekonominio bei etnografinio pobūdžio elementų. Ryškiausios mokyklos — tai F. Bujako lenkų sociologinėje monografistikoje XX amžiaus pradžioje, D. Gusčio rumunų kaimų monografiniai tyrimai XX amžiaus pirmojoje pusėje, 1920—1930 metų kaimų monografiniai tyrimai Tarybų Rusijoje, Lenkijos kaimo pokarinės probleminės monografijos.

Kaimo sociologinių monografijų konstrukcija įvairi. Ji priklauso nuo to meto visuomenės mokslo koncepcijų, tyrinėtojo metodologinės pozicijos ir individualybės, tradicijų. Dabartiniai autoriai nuolat analizuoja ir pripažįsta nepralenkiamais¹³ lenkų sociologinės monografistikos pradininko ir žymiausio atstovo F. Bujako (Franciszek Bujak, 1875—1953) darbus (monografijas apie Maškienicų, Žmioncos, Limanovos lokalijas). Pateikiame Žmioncos kaimo monografijos schemą¹⁴ (buvusią metodologiniu modeliu kelioms sociologų kartoms): I skyrius — kaimo padėtis, jo klimatas, dirvožemiai; II — kaimo praeitis, apgyvendinimas XV—XVIII amžiais, baudžiavinis ūkis, santykiai tarp dvaro ir kaimo ir kt.; III — kaimo gyventojų migracija XIX amžiuje; IV — žemės padalijimas, nuosavybės struktūros pakitimai; V — teisės ir papročiai, susiję su paveldėjimu; VI — žemės valdymo būdai; VII — gyvulių auginimas, VIII — uždarbiavimas, emigracijos kryptys ir pasekmės; IX — prekyba, kreditas, amatai, turgūs; X — valstiečio troba, apranga, sveikatingumas, šeimų sudarymo tradicijos; XI — nacionalinė ir politinė sąmonė; XII — kaimo re-

¹³ Nowakowski S. F. Bujak jako socjolog.— *Studia socjologiczne*, 1964, N 4; *Komendera A. Socjologiczne monografie wsi w Polsce — analiza przedmiotu i metodologii.*— *Studia socjologiczne*, 1973, N 2.

¹⁴ Bujak F. *Żmionca.*— Kraków, 1903.

liginis gyvenimas, švietimo būklė; XIII skyrius — bendravimo papročiai, liaudies tautosaka ir kt.

Šiuolaikinio socialinio objekto galimą aprašymą padeda išsivaizduoti tarybinių sociologų darbas „Kopanka po 25 metų“¹⁵. Sociologinės monografijos pradžioje liečiama krašto, kaimo istorija, užsiėmimai, demografiniai duomenys, žemės ūkio pasiekimų rodikliai, švietimo ir kultūros laimėjimai. I skyriuje nagrinėjama socialinė-ekonominė Kopankos kaimo raida: gamtinės sąlygos, kaimo ekonomika praeityje ir dabar, vystymosi perspektyvos, kolūkiečių darbo ir laisvas laikas ir t. t. II skyrius paskirtas visuomeninei ir šeimos buičiai. Apžvelgiama kolūkiečių namų buitis, nacionaliniai santykiai, moters visuomeninė ir šeimyninė padėtis, santuokos problemos. III skyriuje aptariamas kaimo kultūrinis ir dvasinis gyvenimas — išsilavinimo problemos, senos ir naujos Kopankos kultūriniai poreikiai, naujų moralinių normų įsigalėjimas, liaudies menas bei žmonių estetinis skonis.

Kopankos ir kitų šiuolaikinių monografių struktūrą, jos objekto pasirinkimą, pranašumus ir trūkumus dažnai lemia tyrimo lyginimo su ankstesnėmis to socialinio objekto monografijomis tikslas. Tad, konstruojant monografinį tyrimą, tyrinėtoji reikia ieškoti optimalaus varianto tarp lyginimo tikslo ir sumanymo, pagrįsto šiuolaikišku socialinių reiškinių analizės supratimu.

Dabartinis tarybinės sociologijos, atskirų jos šakų (darbo, šeimos ir kt.) išsivystymo lygis leistų monografiškai aprašyti socialinį objektą daug išsamiau, atkreipiant dėmesį į atskirų socialinių reiškinių — darbo, šeimos, jaunimo, laisvalaikio ir t. t. — problematiką, vengiant minėtam ir kitiems šio pobūdžio darbams būdingos konstatacijos, sociografiškumo. Sociologinės monografijos objekto konstrukciją dažnai sąlygoja galimybė palyginti. Lyginamuoju metodu, kurį apima monografinis socialinių reiškinių tyrimas, galima išsiaiškinti objektyvias ir subjektyvias priežastis, kurios sąlygoja kokybinį ir kiekybinį socialinio objekto kitimą. Pavyzdžiui, jei tiriama ekologinio vieneto gamtinės sąlygos nesikeičia, tai, analizuojant gyvenimo būdo, ekonominių, socialinių-kultūrinių lokalinės visuomenės rodiklių pakitimus po tam tikro laikotarpio, galima atskleisti socialinių pertvarkymų įtaką visuomenės pažangai. Pavyzdžiui, minėto Moldavijos Kopankos kaimo monografijos autoriai pažymi didelius socialistinių pertvarkymų laimėjimus visose ekonominio, socialinio ir dvasinio gyvenimo srityse (prieš 25 metus šį kaimą tyrusi D. Gusčio vadovaujama rumunų sociologų grupė konstatavo begalinį skurdą ir atsilikimą; padarė išvadą, jog tai kaimas be ateities).

3.3. Istoriniu požiūriu probleminės monografijos atsirado vėliau už pilnutines. Jų pradininkas (taip pat ir monografinio metodo sociologijoje) yra prancūzas F. Le Plė (Frederic Le Play, 1802—1882), vienas iš empirinės sociologijos pirmtakų. Jo sociologinėje monografijoje „Šeimos

¹⁵ Копанка 25 лет спустя.— М., 1965.

organizacija" ¹⁶ visapusiškai aprašoma žemdirbio Jozepo Py šeima: šeimos demografinė struktūra, religija, moralė, sveikata, higiena, visuomeninis statusas, atskiruose skyriuose aptariamas žemės dirbimas, gyvulių priežiūra bei šeimos butis ir biudžetas.

Pilnutinės monografijos aprašo objektą plačiai, visos objekto struktūrinės dalys čia savarankiškos. Šio tipo monografijos atlieka daugiausia **diagnostinę** funkciją. Pagrindiniai diagnozavimo etapai yra šie: I — tiriamo objekto būklės aprašymas priskiriant objektą prie tam tikro tipo arba rūšies, II — vystymosi fazės nustatymas, III — objekto (reiškinių) reikšmės išaiškinimas panašių reiškinių kontekste, IV — vystymosi tendencijos apibrėžimas. Svarbi monografinio tyrimo funkcija socialiniame pažinime, kaip pažymi V. Jadovas bei S. Michailovas ¹⁷, yra žvalgybinė, t. y. monografiniu metodu tiriamos naujų, neišaiškintų reiškinių esmė, struktūra, tendencijos. Tokie tyrimai turi būti atliekami prieš atrankinius ar visuminius.

Probleminėse monografijose daugiausia dėmesio skiriama pasirinktai problemai, o socialinis objektas traktuojamas kaip bazė, kur lokalizuojasi analizuojamo reiškinio tarpusavio ryšiai ir priklausomybės. Lenkų tyrinėtojas V. Vinclavskis problemineje monografijoje apie kaimo auklėjamąją aplinką ¹⁸ atskleidžia atskirų šio socialinio objekto struktūrinių dalių (namai, jų įranga, maitinimosi sistema, šeimos, mokyklos institutai, masinės komunikacijos priemonės) įtaką vaikų socializacijai, auklėjimo procesui, vaiko psichologijai.

Sociologinėje monografijoje svarbu socialinį objektą priskirti prie tam tikro tipo arba rūšies. Tai vadinamoji reprezentacijos problema, kurią, deja, retai sprendžia sociologinių monografijų autoriai. Pavyzdžiui, neaišku, kokiais kriterijais remdamasis F. Le Plė atrinkdavo stebėjimui šeimą arba kokiai kaimų grupei atstovauja F. Bujako aprašyti objektai (Žmionca buvo jo gimtasis kaimas). Todėl socialinius objektus reikia tipologizuoti, tada, atrinkus monografiniam tyrimui objektą iš kurio nors tipo, bus aišku, kokią platesnę socialinių objektų klasę (su kokiais parametrais) šis objektas reprezentuoja. Lenkų sociologinių monografijų autoriai naudojami E. Pietraškos, B. Galensio, V. Čarkovskio ir kt. kaimų tipologizacijomis ¹⁹. Skiriasi kai kurie šių tipologizacijų požymiai (labiausiai pasikartojantys — urbanizacijos laipsnis, kaimo dydis, darbinis aktyvumas — žemas, aukštas ir t. t.). Monografinio tyrimo autoriai, atrinkdami objektą, naudojami atitinkama tipologizacija, priklausomai nuo darbo pobūdžio. Itin probleminės monografijos, jų skirtingas kryptingumas reikalauja skirtingų tipologizacijų, kurios reikalingos ir kitokio pobūdžio sociologiniams darbams. Mūsų sąlygomis svarbiausi kaimų tipų

¹⁶ *Le Play F. L'organization de la famille.*— Paris, 1871.

¹⁷ *Михайлов С. Эмпирическое социологическое исследование.*— М., 1975.

¹⁸ *Winclawski W. Monografia wioskowego środowiska wychowawczego.*— Ruch pedagogiczny, 1968, N 7, 8.

¹⁹ *Wierzbicki Z. Stan współczesnej monografistyki społeczności.*— W ks.: *Zmiany społeczne i postęp techniczny.* Warszawa, 1968.

požymiai būtų šie: ūkio ekonominis pajėgumas, vystymosi kryptingumas; kaimo dydis, nuotolis nuo miesto, industrinio centro; kultūros židinio, ūkio centro buvimas; kaimo struktūra — gyvenvietė, vienkiemiai; etnografinė priklausomybė.

4. Monografinio metodo tradicijos Lietuvoje

4.1. Monografinio metodo atstovas Lietuvoje — Vitoldas Stanevičius (Witold Staniewicz, 1888—1966)²⁰; jo sociologinė monografija aprašo Vilniaus krašto Matuizų Balandiškių kaimą.

V. Stanevičiaus darbas yra viena iš nedaugelio sociologinių monografijų, aprašančių XX a. II dešimtmečio Lietuvos kaimo ekonominę-socialinę padėtį bei visuomeninius santykius. Monografijos apie kitas Lietuvos lokalijas (pvz., V. Cicėno „Vasiūnų kaimas“, Švenčionys, 1936) yra daug siauresnės, turi daugiau etnografinių, o ne sociologinių elementų, nepagrįstos gilesnėmis metodologinėmis tradicijomis.

V. Stanevičiaus darbas buvo parašytas buržuazinės Lenkijos žemės ūkio krizės metu, kai nedelsiant reikėjo parengti reformą. V. Stanevičiaus nuomone, atskirų apskričių bei valsčių aprašymai turėjo padėti ją rengti. Intelektualinė parama autoriui buvo lenkų mokslininko F. Bujako monografijos, kuriomis buvo siekiama išaiškinti ir reformuoti ūkinius bei kultūrinius atskirų Lenkijos lokalijų, taip pat ir Vilniaus krašto, santykius.

V. Stanevičius, kaip sociologas monografas, nepateikė kokių nors metodologinių ar metodinių naujovių, tačiau, sekdamas F. Bujaku, pratęsė šiuo metodu parašytų darbų seriją (deja, jo rekomendacijos neperžengė reformizmo ribų ir buvo švietėjiško pobūdžio).

Pirmosios sociologinės monografijos (anglų ir prancūzų darbininkų gyvenimo sąlygų aprašymai XVIII a.) pasirodė socialinių reformų idėjoms veikiant. Tokio pobūdžio empiriniai darbai (pagrindiniai jų metodai — tiesioginis stebėjimas, oficialių dokumentų analizė, apklausa) buvo pažangus reiškinys, nes tuo metu kaip antitezė vyravo spekuliatyvinės, visuomenės evoliucijos bendrosios problemos, kurias sprendė dažniausiai socialinė filosofija²¹.

4.2. V. Stanevičiaus sociologinė monografija yra pilnutinė (apima daug objekto aspektų). (XX a. III dešimtmetyje pasirodo pirmosios probleminės monografijos).

²⁰ Vitoldas Stanevičius — ekonomistas, nuo 1923 /metų su pertraukomis dirbęs S. Batoro universitete, nuo 1945 m. — Poznanės universitete. Paskelbė apie 100 publikacijų, daugiausia iš žemės ūkio ekonomikos. Plačiau apie V. Stanevičių žr. *Zakrzewski Z. W. Staniewicz.* — *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1966, z. 9, s. 329—331; *Wielka Encyklopedia Powszechna.* — Warszawa, 1967, t. 10, s. 756. Socialinio pobūdžio V. Stanevičiaus darbai: „Oświata pozaszkolna jako zagadnienie socialne“ (Wilno, 1926); „Bezrobocie wsi i związana z tym niedokonsumpcja ludności wiejskiej“ (Wilno, 1936).

²¹ Apie visuomeninių reformatorių tyrimų teorijas ir metodus žr. *Szczepański J. Socjologia.* — Warszawa, 1969, s. 84—90.

V. Stanevičiaus darbo schema gana artima Francišeko Bujako sociologinių monografijų (apie Limanovos, Maškienicų, Žmioncos vietas) modeliui.

F. Bujakas, nors ir jautė F. Le Plė įtaką, skyrėsi nuo prancūziškos monografinio metodo mokyklos objekto požiūriu (jo monografijų objektas — kaimas), taip pat geografinio veiksnio, kaip svarbiausio, ignoravimu. F. Bujakas tuo tarpu akcentuoja istorinio vystymosi bei kaimo, ekonominių sąlygų svarbą, demografinę padėtį, vietovės gyventojų asmenybinius bruožus.

V. Stanevičiaus sociologinėje monografijoje aprašoma geografinė padėtis, žemės padalijimas bei dirbimas, Matuizų istorija, valstiečių demografinė bei ekonominė padėtis, migracija, kultūriniai, nacionaliniai santykiai, šeima, butis. Palyginti su F. Bujaku, V. Stanevičius sociališkesnis ir kritiškesnis — atskleidžia socialinės dezorganizacijos reiškinius, Lenkijos valdžios abejingumą Matuizų valstiečių poreikiams; žemą kultūros bei švietimo lygį. Autorius pabrėžia pagrindinį kapitalistinio kaimo prieštaravimą — privatinę žemės nuosavybę, „negalinčią užtikrinti valstiečių šeimoms pakankamą pragyvenimo lygį“²², vis didėjantį žemės plotų smulkinimo reiškinį ir jo stabdžius — migraciją, vedybas materialiniais sumetimais. V. Stanevičius gana pesimistiškai mąsto apie kaimo ateitį, jo siūloma išeitis reformistinio ir švietėjiško pobūdžio — didinti ūkių našumą, kelti ūkininkavimo kultūrą, bendrąjį gyventojų išsilavinimą.

Nors Matuizų monografijos bendra kryptis empirinė, jai būdinga ir teorinė reiškinių analizė. Pavyzdžiui, rašoma, kad kultūros lygis glaudžiai susijęs su ekonomine būkle, kad „kultūra yra ekonominės būklės išraiška ir rezultatas, antra vertus, ekonominės būklės lygis priklauso ir nuo kultūrinio lygio“²³. Teorinius samprotavimus V. Stanevičius pagrindžia faktais. Jis teigia, kad Matuizų kaime gyventojai beveik visiškai (90%) neraštingi, tamsūs — neprenumeruoja „nė vieno laikraščio, neperka nė vienos knygos, net kalendorius ten — retas reiškinys“. Kaimo vaikai „labai blogai išsivystę, pradėję lankyti mokyklą buvo panašūs į laukinius žvėrelius“²⁴.

4.3. Koks V. Stanevičiaus monografijoje naudotų metodų santykis? Pagrindiniu metodu autorius laikė tiesioginį stebėjimą, tai — „susipažinimas su žmonėmis vietoje, įsigilinimas į visus santykius <...> tiesioginis medžiagos rinkimas“²⁵. Be to, V. Stanevičius naudojo 1921 m. gyventojų surašymo duomenis, kaimo administraciniuose organuose gautą oficialią medžiagą, papildydamas ją vietos duomenimis, taikė ekspertinį ir interviu metodus (nemaža medžiagos surinko iš pokalbių su keliolika geriausiai žinančių padėtį valstiečių).

Svarbiausi V. Stanevičiaus (kaip ir apskritai sociologinės monografiijos) darbo trūkumai — aprašomasis lygis, trūksta teoriškai pagrįstų so-

²² *Staniewicz W. Matujzy...*, s. 51.

²³ Ten pat, p. 105.

²⁴ Ten pat, p. 121.

²⁵ *Staniewicz W. Matujzy...*, Przedmowa.

cialinių santykių analizės. Dažnai neieškoma ryšio tarp atskirų objekto charakteristikų, išvados yra švietėjiško pobūdžio. Vis dėlto šis darbas yra vienas iš nedaugelio empirinių to meto sociologinių darbų, tai vertingas mokslinis dokumentas apie XX amžiaus II dešimtmečio Vilniaus krašto kaimą (taip pat ir apie kitus šio krašto kaimus). Ši medžiaga gali būti naudinga ir dabartinei sociologų tyrinėtojų kartai. Pakartotinis šio objekto tyrimas galėtų pateikti įdomių, socialinių reiškinių pakitimus atspindinčių duomenų.

Išvados

1. Tinkamas monografinio metodo taikymas leidžia išsamiau analizuoti sprendžiamas sociologijos problemas. Atrankiniame sociologiniame tyrime analizuojama daug vienos rūšies objektų, imant mažesnę požymių skaičių, o monografiniame tyrime pasirinktas objektas aprašomas kuo visapusiškiau, renkant kuo daugiau įvairių duomenų, socialinį objektą traktuojant kaip tam tikrą vieningą visumą. Tikslų socialinės realybės vaizdą galima susidaryti tik sujungus abu tyrimo būdus.

2. Pagrindiniai monografinio metodo sociologijoje pranašumai — plati objekto analizė, jo struktūrinių dalių ryšio nustatymas, ypač tiesioginio stebėjimo naudojimas, reiškinių lokalizavimas leidžia išsamiau, nors ir siauresnėje teritorijoje, ištirti socialinį objektą.

3. Kad monografiniai atskirų socialinių vienetų tyrimai būtų reprezentatyvūs, reikia tipologizuoti socialinius objektus.

4. Monografinis metodas leidžia atlikti diagnostinius lyginamuosius tyrimus, taip pat pateikia medžiagos atskirų regionų socialinės raidos analizei.

5. V. Stanevičiaus sociologinė monografija apie Matuizų Balandiškių kaimą pratęsia šio metodo taikymo tradicijas ir yra bene vienintelis empirinio pobūdžio darbas to laikotarpio Lietuvos sociologijoje.

V. Stanevičiaus darbas — nuoroda į perspektyvinį lyginamąjį tyrimą, galintį užfiksuoti minėtos vietovės (kartu ir kitų panašių kaimų) socialinius reiškinius, analizuojant juos su šiuolaikinės tarybinės sociologijos metodų pagalba.